

ΧΕΓΚΕΛ

Ο Λόγος στην ιστορία

Εισαγωγή στη φιλοσοφία της ιστορίας

Μετάφραση Προλεγόμενα Ερμηνευτικά σχόλια
Παναγιώτης Θανασιάς

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΜΕΝΑ

1. Χέγκελ: ο άνθρωπος και το έργο	13
2. Το πνεύμα: ιστορικότητα και ελευθερία	24
3. Το κράτος	34
4. Φιλοσοφία της ιστορίας	47
5. Τέλος της ιστορίας;	66
6. Έννοιες και αποδόσεις	80
7. Για την παρούσα έκδοση	93

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Οι τρόποι πραγμάτευσης της ιστορίας (1822-28)	101
Η φιλοσοφική παγκόσμια ιστορία (1830)	114
Α. Η γενική έννοια της φιλοσοφικής παγκόσμιας ιστορίας	116
Β. Ο προσδιορισμός της φιλοσοφικής παγκόσμιας ιστορίας	124
α. Ο αφηρημένος προσδιορισμός του πνεύματος: η ελευθερία	125
β. Τα μέσα της πραγμάτωσης: τα πάθη	128
γ. Το υλικό της πραγμάτωσης: το ήθος	146
δ. Η πραγματικότητα: το κράτος	152
Γ. Η πορεία της παγκόσμιας ιστορίας	163
α. Η εξελικτική αρχή	163
β. Η αφετηρία της ιστορίας	165
γ. Ο τρόπος εξέλιξης της ιστορίας	172
Η γεωγραφική βάση της παγκόσμιας ιστορίας [απόσπασμα]	188
Διάρθρωση της παγκόσμιας ιστορίας	197

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Στοιχεία φιλοσοφίας του δικαίου [§§ 340-360] 207

Εγκυκλοπαίδεια των φιλοσοφικών επιστημών [§§ 548-552] 216

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ 219

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 355

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ 361

Η φιλοσοφική παγκόσμια ιστορία (1830)

8.11.1830

Κύριοι,

το αντικείμενο αυτών των διαλέξεων είναι η φιλοσοφία της παγκόσμιας ιστορίας.⁴¹

Δεν χρειάζεται να πω τι είναι ιστορία, τι είναι παγκόσμια ιστορία, αρκεί η κοινή αντίληψη, την οποία εν πολλοίς συμμεριζόμαστε.⁴² Αλλά το ότι αντικείμενο της θεώρησής μας είναι μια φιλοσοφία της παγκόσμιας ιστορίας, το ότι θέλουμε να πραγματευθούμε φιλοσοφικά την ιστορία – αυτό είναι κάτι που μπορεί από τον τίτλο κιάλας αυτών των διαλέξεων να προκαλέσει εντύπωση και που φαίνεται να χρήζει διασάφησης, ή μάλλον δικαιολόγησης.⁴³

Η φιλοσοφία της ιστορίας, ωστόσο, δεν είναι παρά η νοούσα θεώρηση της ιστορίας – και τη νόηση βέβαια ουδέποτε μπορούμε να την αντιπαρέλθουμε. Ο άνθρωπος είναι νόων, αυτή είναι η διαφορά του από το ζώο. Η νόηση ενυπάρχει σε καθετί ανθρώπινο (αίσθημα, γνώση και επίγνωση, ένστικτο και βούληση – στο βαθμό που αυτά είναι ανθρώπινα και όχι ζωώδη), επομένως και σε κάθε ενασχόληση με την ιστορία. Εντούτοις, αυτή η επίκληση της καθολικής μετοχής της νόησης σε καθετί ανθρώπινο, άρα και στην ιστορία, μπορεί να φανεί ανεπαρκής, καθώς πιστεύουμε ότι η νόηση είναι υποδεέστερη του Όντος, του δεδομένου, ότι στηρίζεται σε αυτό και καθοδηγείται από αυτό. Στη φιλοσοφία όμως αποδίδονται δικά της, ίδια διανοήματα, τα οποία παράγει η θεώρηση [Spekulation] αφ' εαυτής, χωρίς να λαμβάνει υπόψη το Όν, και με αυτά τα διανοήματα προσεγγίζει την ιστορία: την πραγματεύεται ως υλικό, δεν την αφήνει ως έχει αλλά τη διαρρυθμίζει σύμφωνα με τη νόηση, κατασκευάζει μια ιστορία a priori. Η ιστορία [αντίθετα λέγεται ότι] οφείλει να συλλαμβάνει καθαρά μόνο ό,τι υπάρχει και έχει υπάρξει, τα γεγονότα και τις πράξεις. Όσο περισσότερο περιορίζεται στα δεδομένα αποβλέποντας αποκλειστικά στα γεγονότα, τόσο πιο αληθής είναι – ενώ βέβαια [στην πραγματικό-

τητα] τα δεδομένα δεν εμφανίζονται με τρόπο άμεσο, αλλά απαιτούν ποικίλες έρευνες που εμπεριέχουν και νόηση. Με αυτή την επιδίωξη [των άμεσων δεδομένων] φαίνεται να αντιφάσκει η δραστηριότητα της φιλοσοφίας.⁴⁴

Σε αυτή την αντίφαση, στη μομφή που προσάπτεται στη φιλοσοφία ότι κομίζει διανοήματα εντός της ιστορίας και την πραγματεύεται σύμφωνα με αυτά, θέλω να αναφερθώ στην Εισαγωγή. Τούτο σημαίνει ότι αρχικά θα δοθεί ο γενικός προσδιορισμός της φιλοσοφίας της παγκόσμιας ιστορίας και θα επεξηγηθούν οι πρώτες συνειδήσεις του. Με αυτό τον τρόπο, η σχέση νόησης και γεγονότων θα αναδειχθεί ορθά από μόνη της. Καθώς στην παγκόσμια ιστορία μάς αναμένει ένα ιδιαίτερα πλούσιο υλικό, αλλά και για να μην επιμηκυνθεί υπερβολικά η Εισαγωγή, δεν χρειάζεται να εμπλακώ σε ανασκευές και διορθώσεις των ατέλειωτων επιμέρους λανθασμένων αντιλήψεων και στοχασμών που κυκλοφορούν (ή που διαρκώς εφευρίσκονται) γύρω από τις οπτικές, τις θεμελιώδεις αρχές, το σκοπό και τις βλέψεις της πραγμάτευσης του Ιστορικού [des Geschichtlichen], και ειδικότερα γύρω από τη σχέση της έννοιας και της φιλοσοφίας με το Ιστορικό.* Μπορώ αυτά να τα παραλείψω εντελώς, ή μόνο περιστασιακά να υπενθυμίζω κάτι σχετικό.

* Κάθε νέος πρόλογος μιας ιστορίας, όπως επίσης και οι εισαγωγές στις βιβλιοκρισίες αυτών των ιστοριών, και μια νέα θεωρία.

A. Η γενική έννοια της φιλοσοφικής παγκόσμιας ιστορίας*

Σχετικά με την προκαταρκτική έννοια της φιλοσοφίας της παγκόσμιας ιστορίας, θέλω κατ' αρχάς να παρατηρήσω τούτο: όπως είπα, στη φιλοσοφία προσάπτεται κατά πρώτο λόγο η μομφή ότι προσεγγίζει την ιστορία με διανοήματα και την εξετάζει σύμφωνα με διανοήματα. Όμως το μοναδικό διανόημα που κομίζει η φιλοσοφία είναι το απλό διανόημα του Λόγου: ότι ο Λόγος εξουσιάζει τον κόσμο,** επομένως ότι και η παγκόσμια ιστορία εκτυλίχθηκε έλλογα.⁴⁵ Ενόψει της ιστορίας ως τέτοιας, αυτή η πεποίθηση και επίγνωση αποτελεί γενικά μια προϋπόθεση. Στην ίδια τη φιλοσοφία [αντίθετα], τούτο δεν αποτελεί προϋπόθεση: η θεωρησιακή γνώση καταδεικνύει ότι ο Λόγος (ας μείνουμε εδώ σε αυτή την έκφραση, χωρίς να διασαφήσουμε εγγύτερα τη σχέση και σύνδεση [του Λόγου] με τον Θεό) είναι η υπόσταση, καθώς και η άπειρη ισχύς· αποτελεί για τον εαυτό του το άπειρο υλικό κάθε φυσικής και πνευματικής ζωής, καθώς και την άπειρη μορφή, την ενεργοποίηση εκείνου του περιεχομένου του.⁴⁶ Ο Λόγος είναι η υπόσταση – αυτό μέσω του οποίου και εντός του οποίου κάθε πραγματικότητα έχει το Είναι και την ύπαρξή της. Είναι η άπειρη ισχύς – ο Λόγος δεν είναι τόσο ανίσχυρος ώστε να φτάνει μόνο μέχρι το ιδεώδες, μέχρι το Δέον, και να υπάρχει μόνο εκτός της πραγματικότητας, ποιος ξέρει πού, ίσως μόνο ως κάτι ιδιαίτερο στα κεφάλια κάποιων ανθρώπων. Είναι το άπειρο περιεχόμενο – ολόκληρη η ουσιακότητα [Wesenheit] και η αλήθεια, αλλά και για τον εαυτό του το υλικό που ο ίδιος προσφέρει στη δραστηριότητά του για επεξεργασία. Σε αντίθεση με το πεπερασμένο πράττειν, ο Λόγος δεν έχει ανάγκη ενός εξωτερικού υλικού, κάποιων δεδομένων μέσων, από τα οποία θα ελάμβανε την τροφή και τα αντικείμενα της δραστηριότητάς του. Τρέφεται από τον εαυτό του και αποτελεί για τον εαυτό του το υλικό που ο ίδιος επεξεργάζεται. Καθώς είναι η μοναδική προϋπόθε-

* A. γενική έννοια
B. προσδιορισμός
Γ. τρόπος εξέλιξης

[Πρόκειται για τις τρεις μείζονες ενότητες που συναπαρτίζουν το περιεχόμενο της Εισαγωγής.]

** i. Λόγος

ση του εαυτού του, καθώς ο σκοπός του είναι απόλυτος τελικός σκοπός, ο Λόγος αποτελεί συγχρόνως και ενεργοποίηση του σκοπού, μεταγωγή του από το ενδότερο και εμφάνισή του όχι μόνο εντός του φυσικού αλλά και εντός του πνευματικού σύμπαντος – εντός της παγκόσμιας ιστορίας. Το ότι μόνο μια τέτοια Ιδέα είναι το αληθές, το αιώνιο, το κατεξοχήν ισχυρό, το ότι αυτή αποκαλύπτεται στον κόσμο και ότι στον κόσμο δεν αποκαλύπτεται τίποτε άλλο εκτός από αυτήν, εκτός από το μεγαλείο και το κλέος της – αυτό είναι κάτι που όπως είπαμε αποδεικνύεται στη φιλοσοφία, ενώ εδώ πρέπει να προϋποτεθεί ως αποδεδειγμένο.

Θα μπορούσα* ίσως να ζητήσω από όσους εξ υμών δεν είναι ακόμη εξοικειωμένοι με τη φιλοσοφία να προσεγγίσουν αυτά τα μαθήματα για την παγκόσμια ιστορία με μια πίστη στο Λόγο, με μια δίψα για γνώση του Λόγου. Άλλωστε, η επιθυμία για έλλογη κατανόηση,⁴⁷ για [πραγματική] γνώση και όχι απλώς για μια συλλογή πληροφοριών, είναι η υποκειμενική ανάγκη που αποτελεί προϋπόθεση για τη σπουδή [όλων] των επιστημών. Διότι αν δεν κομίζει κανείς στην παγκόσμια ιστορία το διανόημα, τη γνώση του Λόγου, πρέπει τουλάχιστον να διαθέτει τη στέρεα, ανυπέβλητη πίστη ότι ο Λόγος βρίσκεται μέσα στην παγκόσμια ιστορία, καθώς και ότι ο κόσμος της νόησης και της αυτοσυνείδητης βούλησης δεν έχει αφεθεί στην τύχη, αλλά οφείλει να αποκαλύπτεται μέσα στο φως της Ιδέας που γνωρίζει εαυτήν.

Στην πραγματικότητα, ωστόσο, δεν χρειάζεται να αξιώσω εκείνη την πίστη εκ των προτέρων.⁴⁸ Ό,τι είπα προκαταρκτικά και ό,τι πρόκειται να πω [στη συνέχεια] δεν πρέπει να εκληφθεί (ούτε ενόψει της επιστήμης μας [δηλαδή της ιστορίας]) απλώς ως προϋπόθεση, αλλά ως συνύψιση του όλου, ως αποτέλεσμα της θεώρησης που θα επιχειρήσουμε – ένα αποτέλεσμα που σε μένα είναι γνωστό, διότι εγώ έχω ήδη γνώση του όλου. Μόνο μέσα από τη θεώρηση της ίδιας της παγκόσμιας ιστορίας πρέπει λοιπόν να προκύψει (και θα προκύψει) ότι αυτή εκτυλίχθηκε έλλογα, ότι αποτέλεσε την έλλογη, αναγκαία πορεία του παγκόσμιου πνεύματος. Το παγκόσμιο πνεύμα είναι το πνεύμα εν γένει, που αποτελεί την υπόσταση της ιστορίας· είναι το Ένα πνεύμα, του οποίου η φύση είναι πάντοτε μία και η αυτή, και το οποίο εκτυλίσσει αυτήν τη μοναδική φύση του μέσα στην πραγματικότητα του κόσμου. Όπως είπαμε, τούτο πρέπει να είναι το αποτέλεσμα της ίδιας της ιστορίας. Την ιστορία, όμως, πρέπει να την παίρνουμε ως έχει· πρέπει να ενεργούμε ιστορικά και εμπειρικά.**⁴⁹ Μεταξύ άλλων, δεν πρέπει να παρασυρόμαστε

* ii. πίστη, επισκόπηση, αποτέλεσμα

** iii. ιστορική προσέγγιση

από επαγγελματίες ιστορικούς. Διότι τουλάχιστον ανάμεσα στους γερμανούς ιστορικούς, και μάλιστα ανάμεσα σε εκείνους που θεωρούνται αυθεντίες και περιαντολολογούν για τη λεγόμενη μελέτη των πηγών [Quellenstudien], υπάρχουν κάποιοι που κάνουν εκείνο ακριβώς που προσάπτουν στους φιλοσόφους: κατασκευάζουν απριωρικές επινοήσεις στην ιστορία. Υπάρχει, για παράδειγμα, μια ευρέως διαδεδομένη επινόηση που ισχυρίζεται ότι υπήρξε ένας πρώτος, πανάρχαιος λαός ο οποίος, διδασκόμενος απευθείας από τον Θεό, έζησε με τέλεια φρόνηση και σοφία, έχοντας ενδελεχή γνώση όλων των φυσικών νόμων και της πνευματικής αλήθειας· ή ότι υπήρξαν αυτά ή εκείνα τα ιερατικά έθνη [Priestervölker]· ή (ένα πιο ειδικό παράδειγμα) ότι υπήρξε ένα [αρχέγονο] ρωμαϊκό έπος, μέσα από το οποίο οι ρωμαίοι ιστοριογράφοι συνέθεσαν την αρχαία ιστορία κ.ο.κ. Αφήνουμε τέτοιες απριωρικότητες για τους εμπνευσμένους επαγγελματίες ιστορικούς, οι οποίοι εξάλλου δεν σπανίζουν στα μέρη μας.⁵⁰

Ως πρώτη προϋπόθεση* θα μπορούσαμε λοιπόν να διατυπώσουμε την υποχρέωση να προσλαμβάνουμε πιστά [getreu auffassen] το Ιστορικό – όμως γενικόλογες εκφράσεις όπως «πιστά» και «προσλαμβάνω» διέπονται από αμφισημία.⁵¹ Ακόμα και ο συννηθισμένος μέτριος ιστοριογράφος, που πιστεύει και διατείνεται ότι ενεργεί μόνο δεκτικά, ότι αφοσιώνεται αποκλειστικά στα δεδομένα, δεν είναι παθητικός όταν σκέπτεται: κομίζει τις κατηγορίες του και βλέπει τα πράγματα μέσω αυτών. Το αληθές δεν βρίσκεται στην αισθητηριακή επιφάνεια. Ειδικά σε ό,τι θέλει να λέγεται επιστημονικό, δεν επιτρέπεται να υπνώττει ο Λόγος, πρέπει να χρησιμοποιείται ο στοχασμός. Αυτόν που βλέπει έλλογα τον κόσμο, τον βλέπει και ο ίδιος ο κόσμος έλλογα – η σχέση είναι αμοιβαία.⁵²

Η έκθεση των διαφορετικών τρόπων στοχασμού, των οπτικών αξιολόγησης, της σημασίας ή ασημαντότητας των κατηγοριών και της καταλληλότητάς τους ενόψει του απροσμέτρητου υλικού που έχουμε ενώπιόν μας δεν ανήκει βέβαια εδώ.⁵³ Θέλω μόνο** να υπενθυμίσω δύο μορφές της κοινής πεποίθησης ότι ο Λόγος εξουσίασε και εξουσιάζει τον κόσμο, επομένως και την παγκόσμια ιστορία – μορφές που συγκρόνως μας δίνουν αφορμή να πλησιάσουμε εγγύτερα την κύρια δυσχέρεια και να υποδηλώσουμε το θέμα που θα μας απασχολήσει στη συνέχεια.

Πρώτα μια ιστορική αναφορά. Πρώτος ο έλληνας Αναξαγόρας είπε ότι τον κόσμο κυβερνά ο Νους [Nus], η διάνοια εν γένει, ή ο Λόγος⁵⁴ – όχι μια νόηση ως αυτοσυνειδήτος

* *iv.* πιστή πρόσληψη

** *v.* δύο μορφές – Αναξαγόρας

Λόγος ή ένα πνεύμα ως τέτοιο (η διάκριση αυτή είναι απαραίτητη). Το ηλιακό σύστημα κινείται βάσει αμετάβλητων νόμων, οι οποίοι αποτελούν το Λόγο του. Όμως ούτε ο ήλιος ούτε οι πλανήτες, που περιστρέφονται γύρω του σύμφωνα με αυτούς τους νόμους, έχουν συνείδηση των νόμων· αυτός που τους εξάγει από την πραγματικότητα και τους γνωρίζει είναι ο άνθρωπος. Ένα τέτοιο διανόημα (ότι υπάρχει Λόγος στη φύση και ότι αυτή κυβερνάται αμετάβλητα από γενικούς νόμους) δεν μας εκπλήσσει ιδιαίτερα, καθώς μάλιστα στον Αναξαγόρα περιορίζεται καταρχήν στη φύση. Είμαστε συνηθισμένοι σε κάτι τέτοιο και δεν δίνουμε ιδιαίτερη σημασία. Ανέφερα αυτό το ιστορικό γεγονός και για να δείξω ότι, όπως διδάσκει η ιστορία,⁵⁵ κάποια πράγματα που μπορεί να μας φαίνονται τετριμμένα δεν υπήρχαν ανέκαθεν στον κόσμο. Διανοήματα όπως αυτό, μάλιστα, άφησαν εποχή στην ιστορία του ανθρώπινου πνεύματος. Ο Αριστοτέλης λέει για τον Αναξαγόρα ότι, διατυπώνοντας το πρώτος, εμφανίστηκε σαν νηφάλιος ανάμεσα σε μεθυσμένους.*

Από τον Αναξαγόρα παρέλαβε αυτό το διανόημα ο Σωκράτης, και αρχικά επεκράτησε στη φιλοσοφία – με εξαίρεση τον Επίκουρο, που απέδωσε όλα τα γεγονότα στην τύχη. (Την επικράτηση αυτού του διανοήματος σε άλλες θρησκείες και λαούς θα την δούμε εν καιρώ.) Ακολούθως ο Πλάτων βάζει τον Σωκράτη (Φαίδων 97-98) να λέει τα εξής για την ανακάλυψη ότι τον κόσμο κυβερνά η νόηση (δηλαδή όχι ο ενσυνείδητος Λόγος· καταρχήν αδιάκριτα: ούτε ο ενσυνείδητος ούτε ο ασύνειδος): «Χαιρόμουν και ήλπιζα ότι είχα βρει ένα δάσκαλο που θα μου εξηγούσε τη φύση σύμφωνα με το Λόγο και θα αποκάλυπτε μέσα στο μερικό τον μερικό σκοπό και μέσα στο όλον τον καθολικό σκοπό, τον τελικό σκοπό, το αγαθό. Για τίποτε δεν θα εγκατέλειπα τούτη την ελπίδα. Κι όμως», συνεχίζει ο Σωκράτης, «πόσο απογοητεύθηκα όταν με ζήλο καταπιάστηκα ο ίδιος με τα βιβλία του Αναξαγόρα! Βρήκα ότι αντί του Λόγου εμφάνιζε μόνο εξωτερικά αίτια: αέρα, αιθέρα, νερό και τα τοιαύτα».⁵⁶ Βλέπουμε ότι η ανεπάρκεια που εντόπισε ο Σωκράτης στην αρχή του Αναξαγόρα δεν αφορά την ίδια την αρχή, αλλά την έλλειψη εφαρμογής της επί της συγκεκριμένης φύσης. Τούτη δεν εξηγείται και δεν κατανοείται μέσω εκείνης της αρχής, η οποία γενικά παραμένει αφορημένη. Πιο συγκεκριμένα, η φύση δεν συλλαμβάνεται ως ανάπτυξη εκείνης της αρχής, ως μια οργάνωση προερχόμενη από την αρχή, από το Λόγο ως αιτία. Εφιστώ εδώ εξαρχής την προσοχή σας σε αυτήν τη διάκριση: άλλο ένας προσδιορισμός, μια θεμελιώδης αρχή, μια αλήθεια να παραμένουν αφηρημένα κι άλλο να υπάρχει εξέλιξη προς έναν εγγύτερο καθορισμό και μια πιο συγκεκριμένη ανάπτυξη τους. Αυτή η διάκριση είναι αποφασιστική. Αυτό κυρίως το θέμα θα μας απα-

* [Μετ. Α 3, 984b 17.]

σκολήσει στο τέλος της παγκόσμιας ιστορίας μας, όταν θα ασχοληθούμε με τη σύγχρονη πολιτική κατάσταση.⁵⁷

Αναφέρθηκα όμως καταρχήν σε αυτή την πρώτη εμφάνιση του διανοήματος ότι ο Λόγος κυβερνά τον κόσμο, καθώς και στην ανεπάρκειά του, επειδή βρίσκει πλήρη εφαρμογή σε μια άλλη μορφή εκείνου του διανοήματος που μας είναι περισσότερο οικεία και πειστική.* Πρόκειται για εκείνη τη μορφή θρησκευτικής αλήθειας, σύμφωνα με την οποία ο κόσμος δεν έχει αφεθεί στην τύχη και σε εξωγενή, τυχαία αίτια, αλλά τον κυβερνά η [θεία] Πρόνοια. Έλεγα προηγουμένως** ότι δεν θέλω να επικαλεστώ την πίστη σας σε εκείνη την αρχή [ότι ο Λόγος κυβερνά τον κόσμο]. Θα ήταν ίσως επιτρεπτό να επικαλεστώ την πίστη σας στη θρησκευτική μορφή της αρχής, αν η ιδιαιτερότητα της φιλοσοφικής επιστήμης δεν απαγόρευε γενικά την ισχύ προϋποθέσεων.⁵⁸ Εξάλλου, η επιστήμη που θέλουμε να πραγματευτούμε [δηλαδή η ιστορία], αναδεικνύοντας το συγκεκριμένο, θα παράσχει η ίδια την απόδειξη (όχι της αλήθειας, αλλά) της ορθότητας εκείνης της αρχής.⁵⁹ Και η αλήθεια που υποστηρίζει ότι κάποια Πρόνοια, και μάλιστα η θεία, προϋσταται των γεγονότων του κόσμου, συμφωνεί με την αρχή που αναφέραμε.⁶⁰ Διότι η θεία Πρόνοια είναι μια σοφία με άπειρη ισχύ που πραγματοποιεί τους σκοπούς της – δηλαδή τον απόλυτο, έλλογο τελικό σκοπό του κόσμου. Ο Λόγος είναι η νόση που αυτοπροσδιορίζεται εντελώς ελεύθερα – είναι ο Νους [Nus].

Τώρα όμως*** αποκαλύπτεται και η διαφορά, αν όχι η αντίθεση, μεταξύ εκείνης της πίστης [στην Πρόνοια] και της αρχής μας, ακριβώς με τον ίδιο τρόπο όπως και μεταξύ της αρχής του Αναξαγόρα και της αξίωσης που απηύθυνε προς αυτήν ο Σωκράτης. Διότι εκείνη η πίστη είναι εξίσου αόριστη, είναι πίστη στην Πρόνοια γενικά, δεν προχωρεί προς τον προσδιορισμό, προς την εφαρμογή στο όλον, στη συνολική πορεία των γεγονότων του κόσμου.**** Αυτός ο προσδιορισμός της Πρόνοιας, λοιπόν, το ότι η Πρόνοια πράττει με αυτόν ή εκείνο τον τρόπο, ονομάζεται σχέδιο της Πρόνοιας (αφενός ο σκοπός, αφετέρου τα μέσα γι' αυτό το πεπωμένο, γι' αυτά τα σχέδια). Όμως αυτό το σχέδιο είναι που θεωρείται κρυφό για εμάς, και ύβρις η επιθυμία να το γνωρίσουμε. Η άγνοια του Αναξαγόρα σχετικά με τον τρόπο εμφάνισης της διάνοιας εντός της πραγματικότητας

* vi. Πρόνοια

** [Βλ. σ. 117.]

*** vii. μετάβαση: σχέδιο της Πρόνοιας

**** εφαρμογή στην ιστορία – εξήγηση – [την οποία δεν παρέχουν αίτια όπως:] πάθη των ανθρώπων, ισχυρότερος στρατός, τάλαντο, ιδιοφυΐα ενός μεμονωμένου ατόμου (ή τυχαία αποουσία του σε ένα κράτος) – πρόκειται για τα λεγόμενα φυσικά αίτια, όπως [αυτά που μεμφόταν] ο Σωκράτης. Αρκούμαστε έτσι στο καθολικό με αφηρημένο τρόπο.

ήταν απροκατάληπτη. Σε αυτόν, όπως και γενικότερα στην αρχαία Ελλάδα, δεν είχε ακόμη προοδεύσει η νόηση, η συνείδηση του στοχασμού. Δεν μπορούσε ακόμη να εφαρμόσει τη γενική αρχή του στο ειδικό, να γνωρίσει το ειδικό μέσα από το γενικό. Ένα βήμα προς τη σύλληψη μιας μορφής ένωσης του ειδικού με το γενικό (αν και με υποκειμενική μονομέρεια) έγινε από τον Σωκράτη. Ενώ, επομένως, ο Αναξαγόρας δεν ήταν αντίθετος σε μια τέτοια εφαρμογή, εκείνη η πίστη [στην Πρόνοια] είναι αντίθετη – τουλάχιστον σε μια συνολική εφαρμογή: στη γνώση του σχεδίου της Πρόνοιας.⁶¹ Εδώ κι εκεί, βέβαια, σε επιμέρους περιπτώσεις, αναγνωρίζεται η ισχύς αυτού του σχεδίου· εκεί που άλλοι βλέπουν μόνο συμπτώσεις, κάποιες ενσβεβείς ψυχές αναγνωρίζουν σε πολλά επιμέρους συμβάντα όχι μόνο θελήματα του Θεού εν γένει, αλλά και της Πρόνοιάς του, δηλαδή σκοπούς που αυτή επιδιώκει μέσω εκείνων των θελημάτων. Τούτο όμως συμβαίνει μόνο στα επιμέρους (όταν λ.χ. ένα άτομο σε μεγάλη δυσχέρεια και ανάγκη δέχεται απροσδόκητα μια βοήθεια, δεν πρέπει να το αδικούμε που εκφράζει την ενγνωμοσύνη του κοιτάζοντας και προς το μέρος του Θεού). Όμως ένας τέτοιος σκοπός έχει περιορισμένο χαρακτήρα· το περιεχόμενό του εξαντλείται στον ειδικό σκοπό αυτού του ατόμου.⁶² Στην παγκόσμια ιστορία, όμως, έχουμε να κάνουμε με άτομα που είναι λαοί, με ολόκληρες που αποτελούν κράτη. Δεν μπορούμε, συνεπώς, να μένουμε ούτως ειπείν στις μικροσυναλλαγές εκείνες μιας πίστης στην Πρόνοια, ούτε στην απλώς αφηρημένη, απροσδιόριστη πίστη που περιορίζεται στο γενικό (υπάρχει Πρόνοια που κυβερνά τον κόσμο) χωρίς να θέλει να προχωρήσει στο ειδικό.⁶³ Οφείλουμε, αντίθετα, να προσεγγίσουμε το ζήτημα της Πρόνοιας με σοβαρότητα. Το συγκεκριμένο, οι οδοί της Πρόνοιας, είναι τα μέσα, οι εμφανίσεις [της] εντός της ιστορίας· αποκαλύπτονται μπροστά μας, κι εμείς δεν έχουμε παρά να τα συνδέσουμε με εκείνη τη γενική αρχή.

Αναφερόμενος όμως γενικά στη γνώση του σχεδίου της θείας Πρόνοιας, υπενθύμισα ένα ερώτημα που στις μέρες μας έχει κορυφαία σημασία: το ερώτημα για τη δυνατότητα γνώσης του Θεού. Ή μάλλον, καθώς αυτό το ερώτημα έχει πάψει να αποτελεί ερώτημα, θύμισα τη διδασκαλία εκείνη που έχει καταστεί προκατάληψη, σύμφωνα με την οποία η γνώση του Θεού είναι αδύνατη – σε αντίθεση με αυτό που επιτάσσει η Αγία Γραφή ως ύψιστο καθήκον, δηλαδή να μην αγαπούμε απλώς τον Θεό, αλλά και να τον γνωρίζουμε.⁶⁴ Τούτη η [σύγχρονη, διαδεδομένη] διδασκαλία αρνείται αυτό ακριβώς που λέγεται στη Γραφή: ότι αυτό που οδηγεί στην αλήθεια είναι το πνεύμα, ότι αυτό γνωρίζει τα πάντα, ότι εισχωρεί ακόμα και στα βάθη του θείου.⁶⁵ Όταν το θεϊκό ον τίθεται πέραν της γνώσης μας και των ανθρωπίνων πραγμάτων εν γένει, τότε κερδίζουμε την ευκολία τού να αφηνόμαστε στις δικές μας, ιδιαίτερες αντιλήψεις. Απαλασσομάστε από την [ανάγκη] σύνδεση[ς] της γνώσης μας με το θείο και το αληθές, ενώ, αντίθετα,

η ματαιοδοξία της γνώσης και το υποκειμενικό συναίσθημα αποκτούν απόλυτη δικαιοδοσία. Όταν η ευσεβής ταπεινοφροσύνη απωθεί τη γνώση του Θεού, γνωρίζει πολύ καλά τι προσφέρει με αυτό τον τρόπο στην αυτοβουλία [Willkür]⁶⁶ της και στη ματαιόδοξη δραστηριότητά της.

Θα μπορούσα να έχω παραλείψει την αναφορά ότι η θέση μας, σύμφωνα με την οποία ο Λόγος κυβέρνησε και κυβερνά τον κόσμο, εκφράζεται σε θρησκευτική μορφή ως θέση ότι η Πρόνοια εξουσιάζει τον κόσμο' θα είχα έτσι αποφύγει την υπόμνηση τον ερωτήματος για τη δυνατότητα γνώσης του Θεού. Προτίμησα, ωστόσο, να μην την παραλείψω, επιδιώκοντας αφενός να δείξω τις περαιτέρω διασυνδέσεις του υλικού [της πραγμάτευσής μας] και αφετέρου να αποφύγω την έγερση της υποψίας ότι η φιλοσοφία διστάζει (ή οφείλει να διστάζει) να υπενθυμίζει τις θρησκευτικές αλήθειες και ότι τις αποφεύγει, νιώθοντας ούτως ειπείν τύψεις απέναντί τους. Πολλώ μάλλον, τον τελευταίο καιρό φτάσαμε στο σημείο η φιλοσοφία να υπερασπίζεται το περιεχόμενο της θρησκείας έναντι ορισμένων ειδών θεολογίας. Περιορίζομαι εδώ στην εξής γενική αναφορά: Με τη χριστιανική θρησκεία ο Θεός αποκαλύφθηκε, δηλαδή έδωσε στον άνθρωπο τη δυνατότητα να τον γνωρίσει και να μην μένει πλέον κάτι κρυφό και μυστικό. Μαζί με αυτήν τη δυνατότητα γνώσης του Θεού, μας ανατέθηκε και το καθήκον να τον γνωρίσουμε. Ο Θεός δεν θέλει για τέκνα του στενόκαρδες ψυχές και άδεια μυαλά· θέλει εκείνους που το πνεύμα τους είναι αφ' εαυτού φτωχό,⁶⁷ αλλά πλούσιο σε γνώση του Θεού, εκείνους που μόνο στη γνώση του Θεού δίνουν σημασία. Η εξέλιξη του νοούντος πνεύματος που ξεκίνησε από αυτήν τη βάση, από την αποκάλυψη του θείου όντος, πρέπει επιτέλους να προοδεύσει μέχρι του σημείου να συλλαμβάνει και νοητικά ό,τι αρχικά αποκαλύπτεται στο συναισθηματικό και παραστατικό πνεύμα. Έφτασε πλέον ο καιρός να συλλάβουμε και εκείνη την πλούσια παραγωγή του δημιουργικού Λόγου που είναι η παγκόσμια ιστορία· τούτο, το αν έφτασε ο καιρός να [την] γνωρίσουμε, πρέπει να εξαρτηθεί από το αν ο τελικός σκοπός του κόσμου⁶⁸ εισήλθε επιτέλους στην πραγματικότητα με τρόπο καθολικό και συνειδητό. Για κάποιο διάστημα, ήταν της μόδας να θαυμάζει κανείς τη θεία σοφία μέσα σε ζώα, φυτά, ατομικά πεπρωμένα. Όταν δέχεται κανείς ότι η Πρόνοια αποκαλύπτεται σε τέτοια αντικείμενα και υλικά, τότε γιατί όχι και στην παγκόσμια ιστορία; Το υλικό της μοιάζει υπερβολικά εκτενές. Όμως η θεία σοφία, δηλαδή ο Λόγος, είναι μία και η αυτή στα μεγάλα όπως και στα μικρά, και δεν πρέπει να θεωρούμε τον Θεό αδύναμο να εφαρμόσει τη σοφία του στα μεγάλα.*

* τούτο [σημαίνει] κατανόηση της εποχής μας

Η γνώση μας αποκτά την επίγνωση ότι ο σκοπός της αιώνιας σοφίας έχει αναφανεί όχι μόνο στο πεδίο της φύσης, αλλά και στο πεδίο εκείνου που υπάρχει πραγματικά και ενεργά μέσα στον κόσμο [δηλαδή του πνεύματος]. Η θεώρησή μας αποτελεί με αυτή την έννοια μια θεοδικία, μια δικαίωση του Θεού, όπως εκείνη που επεχείρησε ο Λάιμπνιτς με τον δικό του, μεταφυσικό τρόπο και με κατηγορίες που ήταν ακόμη αφηρημένες, απροσδιόριστες: Τα δεινά στον κόσμο, περιλαμβανομένου και του κακού, έπρεπε να κατανοηθούν, το νοούν πνεύμα έπρεπε να συμφιλιωθεί με το αρνητικό – και είναι η παγκόσμια ιστορία που παρουσιάζει ενώπιόν μας τα συγκεκριμένα δεινά σε όλη τους την έκταση. (Πράγματι, πουθενά δεν υπάρχει μεγαλύτερη ανάγκη μιας τέτοιας συμφιλιωτικής γνώσης όσο στην παγκόσμια ιστορία, γι' αυτό και θα μείνουμε λίγο ακόμη σε τούτο το ζήτημα.) Αυτή η συμφιλίωση μπορεί να επιτευχθεί μόνο με τη γνώση του καταφατικού, μέσα στην οποία εκείνο το αρνητικό [: τα δεινά, το κακό] εξαφανίζεται ως υποτελής και ξεπερασμένο⁶⁹ – με την επίγνωση τόσο του ποιος είναι στην πραγματικότητα ο τελικός σκοπός του κόσμου όσο και του ότι ο σκοπός αυτός έχει πραγματοποιηθεί στον κόσμο,⁷⁰ χωρίς το κακό να έχει επιβληθεί δίπλα του και ισότιμα με αυτόν. Προς τούτο όμως δεν αρκεί διόλου η απλή πίστη στο Νου [Nus] και στην Πρόνοια. Ο Λόγος, για τον οποίο είπαμε ότι κυβερνά τον κόσμο, είναι μια λέξη εξίσου αόριστη με την Πρόνοια. Κάποιοι μιλούν διαρκώς για το Λόγο, δίχως να μπορούν να αναφέρουν τον προσδιορισμό του, το περιεχόμενό του, το κριτήριο βάσει του οποίου μπορούμε να κρίνουμε αν κάτι είναι έλλογο ή άλογο.⁷¹ Το θέμα [Sache] είναι η σύλληψη του προσδιορισμού του Λόγου· τα υπόλοιπα, όταν δηλαδή μένει κανείς στο Λόγο εν γένει, είναι μόνο λόγια. Με τούτη τη μνεία περνάμε στο δεύτερο σημείο που, όπως είπαμε, θέλουμε να εξετάσουμε σε αυτή την Εισαγωγή.

*Η παγκόσμια ιστορία είναι η πρόοδος στη συνείδηση της ελευθερίας...
Η εφαρμογή της αρχής της ελευθερίας στην πραγματικότητα... αποτελεί τη μακρά πορεία που καλείται ιστορία.*

Κανένα κείμενο του Χέγκελ δεν έχει διαβαστεί τόσο πολύ και με τόσο διαφορετικούς τρόπους όσο η Εισαγωγή στη *Φιλοσοφία της ιστορίας*. Επιδίωξη του κειμένου είναι ο προσδιορισμός της φιλοσοφικής πραγμάτευσης της ιστορίας, δηλαδή μιας ιστορικής θέωρησης που δεν αναλώνεται στις λεπτομέρειες και δεν διολισθαίνει στον κατακερματισμό, αλλά αναζητεί την *ενότητα* και το *νόημα* της παγκόσμιας ιστορίας. Η ιστορία προβάλλει εδώ ως πρόοδος στη συνείδηση και πραγμάτωση της αρχής της *ελευθερίας*. Η εγελιανή ερμηνευτική της ιστορίας δεν βλέπει τη σκηνή της παγκόσμιας ιστορίας ως πεδίο κυριαρχίας του κακού, του πόνου και της καταστροφής αλλά ως ορίζοντα νοήματος: Κατανοούμε την ιστορία μόνο αν αναζητήσουμε και ανακαλύψουμε το Λόγο που την εξουσιάζει.

Η παρούσα έκδοση περιέχει μια έγκυρη απόδοση του κειμένου στην ελληνική. Τα Προλεγόμενα εισάγουν τον αναγνώστη σε πτυχές της εγελιανής φιλοσοφίας και ειδικότερα της φιλοσοφίας της ιστορίας, ενώ τα Ερμηνευτικά σχόλια διαλέγονται στοχαστικά με το κείμενο, διευκολύνοντας τη μελέτη και την κατανόσή του.

ISBN 960-455-062-4

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ 4062